

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Ticari amaçlı üretilen sanatlarımıza bir örnek: “Aksaray’da dokunan tülük dokuma örnekleri” *An example of our commercial purpose arts: “Tullu weaving samples woven in Aksaray”*

Semra Kılıç Karatay

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Öğretmenliği, Türkiye, e-mail: semra.kilic@hotmail.com

Öz

Kültür değerlerimizden olan dokumacılık sanatı yüzyıllardır süregelen bir değerimizdir. Anadolu’nun çoğu bölgesinde olduğu gibi ülkemizin de birçok bölgesi dokuma sanatı bakımından çok gelişmiş ve kendi bölgesine ait sanat ürünlerine coğrafi işaret olarak resmi olarak belgelemiştir. Türklerin tarihi incelendiğinde oldukça zengin bir sanat kültürüne sahip olduğunu ve bunu geçmişten bugüne kadar olan zaman sürecinde yaratıcılık güçlerine bağlı olarak geliştiğini söyleyebiliriz. Günümüze ulaşmış dokuma örnekleri kültür zenginliğimizi gösteren en güzel belge niteliğinde kültür değerlerimizdir.

Tülük dokuma örnekleri de dokuma sanatında oldukça yaygın olarak üretilen dokumalardandır. Ancak Aksaray ve çevresinde tülük dokuma örneklerine çok fazla rastlanmamaktadır. Günümüzde Aksaray’da ticari amaçlı dokunan tülük örnekleri bulunmaktadır. Bu dokuma örnekleri dokumaların hem üretimini hem pazar sorununu çözen dokuma firmaları aracılığı ile yapılmaktadır. Çalışma konusu olarak günümüzde Aksaray’da dokunan tülük dokuma örnekleri ele alınarak dokumaların genel durumu, hammaddesi ve kullanım amaçları üzerine araştırma yapılmış elde edilen bilgiler yazılı ve görselleri ile çalışmaya dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Tülük, Aksaray, Sanat, Kültür

Citation/Atf: KILIÇ KARATAY, S. (2022). Ticari amaçlı üretilen sanatlarımıza bir örnek: “Aksaray’da dokunan tülük dokuma örnekleri”. *Journal of Awareness*. 7(4): 155-161, DOI: 10.26809/joa.7.4.03

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Semra Kılıç Karatay
E-mail: semra.kilic@hotmail.com

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

The art of weaving, which is one of our cultural values, is a value that has been going on for centuries. As in most regions of Anatolia, many regions of our country are very developed in terms of weaving art and have officially documented the art products belonging to their own region by taking geographical indications. When the history of the Turks is examined, we can say that they have a very rich art culture and that it has developed depending on their creativity in the time period from the past to the present. Weaving samples that have survived to the present day are our cultural values, which are the most beautiful documents that show our cultural richness.

Tülü weaving samples are also very common in weaving art. However, there are not many examples of tulle weaving in and around Aksaray. Today, there are examples of tulle woven for commercial purposes in Aksaray. These weaving samples are made through weaving companies that solve both the production and the market problem of weaving. As the subject of the study, tülü weaving samples woven in Aksaray today, the general condition of the weavings, their raw materials and usage purposes have been researched and the information obtained has been included in the study with written and visuals.

Keywords: Weaving, Tulle, Aksaray, Art, Culture

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun yaratıcılık gücünü bireyi oldukları toplumların sahip oldukları sanat ve kültürlerin zenginliklerinden anlaşılabilir. Her zaman insanoğlu doğayı hem ilham kaynağı hem de ham madde olarak kullanmış ve tasarımlarında değerlendirmiştir. Yaşanan coğrafyanın insanların yaşamını devam ettirmede ve yönlendirme konusunda önemli bir rol oynamıştır. Yaşanan coğrafya sanatların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkin olarak toplumun kültür kimliğini oluşturmuştur. Toplumların kültür kimliklerini var oldukları günden bugüne kadar gelebilen kültür değerleri oluşturmaktadır. Kültür değerlerini el sanatları, mimari yapısı, gelenek görenekleri, örf ve adetleri gibi yazılı olmayan somut kültürel mirasları oluşturmaktadır.

Halı dokuma sanatının tarihi süreci incelendiğinde ilk olarak ısınma ve barınma da temel ihtiyaçlardan biri olarak ortaya çıkmış ve zaman içerisinde dokuma sanatı alanında büyük gelişmeler yaşanmıştır. İlk örneklerinin düz dokumalar olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. İlk dokuma örneklerine ait herhangi bir belge veya yazılı kaynak bulunmamaktadır. Bugün dünyada bilinen en eski dokuma örneği Pazırık halısı olup, desen kompozisyonu açısından değerlendirildiğinde çok zengin olması ve desen kom-

pozisyonunda bulunan figürlerin dokumaya yansıtılması açısından dokunan ilk halı olma ihtimalinin oldukça zor olduğunu görülmektedir. Halı veya kilim dokuma sanatı usta çırak ilişkisinde öğrenilen bir sanat olması, desen kompozisyonunun oluşturulması ve dokumaya aktarılmasının dikkatli ve beceri isteyen usta işi olması Pazırık halısının ilk dokuma örneği olabilme düşüncesini yok etmektedir.

Halı dokuma sanatı kendi içerisinde dönemlere ayrılmaktadır. Dokundukları dönemin desen kompozisyonlarının dokumalara yansıtılmış olması günümüze kadar ulaşmış dokumaların desen kompozisyonlarından anlaşılabilir. Örneğin Selçuklu dönemi dokumalarının geometrik desen, Osmanlı dönemi dokumalarında bitkisel kökenli motiflerinin yer aldığı desen kompozisyonlarının kullanılması her dönemin kendine ait karakteristik özellikleri olduğunu göstermektedir.

Dokumalar halı ve kilim dokuma sanatı olarak iki gruba ayrılmaktadır. Halı dokumalar düğüm atılarak dokunan ve hav yüksekliğine sahip dokuma örnekleri, düz dokumalar ise düğüm atılmadan atkı ile dokunan ve havsız dokuma örnekleridir.

Tülü dokuması havlı ve havsız her iki tekniğin kullanılarak dokunması ile elde edilen dokuma örnekleridir denilebilir. Çünkü tülü dokuması

yapılırken bir kısım dokumanın tamamında kilim olarak dokunmakta daha sonra aynı ölçüde düğümlü kısım dokunmaktadır (Ülkü, 2021).

Dokumanın arka kısmı tamamen düz kilim dokuma gibi görünürken ön yüzünde ise suni post görünümü veren yüksek havlı dokuma örnekleridir. Düğüm atılırken kullanılan dokuma ipliği yerine ortalama uzunlukları 10 ile 20 cm arasında değişen tiftiğin kullanılmasıdır. Kullanılan yünler bazılarında kalın olarak eğrilerek hazırlanırken bazılarında ise doğrudan kısa olarak tiftiklerden düğümler atılmaktadır (Şanlı, 2021).

Görgünay' a (2005) göre; "kuşkusuz, halının gelişmesinden önce, gelişmede öncü olan bir dokuma yapılmış olmalıdır. Bazı bilim adamlarının görüşlerine göre de bir Türk bölgesi olan Batı Türkistan'da ilkel kavimler tarafından suni post görünüşünde bir dokuma yapılmıştır ve benzerlerinin üretimi günümüze kadar devam etmiştir." İfadesi tülü dokumalarını tanımlamaktadır.

Ulaşılan en eski kaynakta tülü; uzun tüylü halı veya dokuma yaygı olarak tanımlanmakta ve tülü dokumalara Anadolu'nun kimi yörelerinde "filikli" veya "köpen" adı verildiğinden bahsedilmektedir (İslimyeli 1976: 837).

Genel adıyla tülü (geve) adını verilen bu dokumalar halılar gibi "çözgü, atkı ve hav yapısından oluşmaktadır (Öztürk, 2007, s:58).

Belkıs Balpınar Acar tülü ve köpen dokumayı "uzun tüylü halı veya dokuma yaygı" şeklinde tanımlayarak farklı bölgelerde örneğin Ankara, Yozgat, Kırşehir, Konya ve Aksaray yöresinde "filikli", Konya, Kırşehir ve yöresinde ise "tülü" adı verildiğini ifade etmiştir (Balpınar Acar, 1982: 115).

Eski dönemlerde tülü dokuma örnekleri daha çok göçebe hayat yaşayan yörüklerin çadırlarda haşere böceklerden korunmak için ihtiyaç için üretmesine rağmen günümüzde daha çok dekorasyon amaçlı kullanılmaktadır. Çadır içlerinde sergi amaçlı kullanılan tülü dokumalarının hav yüksekliği uzun olması ve böceklerin hareketi engellemesi üzerine çok fazla kullanılmaktadır. Yer sergisi dışında aynı zamanda yorgan olarak da kullanılan tülü dokuma örneklerine son dönemlerde evlerde farklı kulla-

nım alanları kazandırılmıştır.

Elde edilen dokuma örnekleri evlerde veya iç mekanlarda sergi amaçlı üretildiği gibi günümüzde içi elyaf veya yünle doldurularak yastık veya puf olarak bilinen minder olarak da kullanılmaktadır. Dokumalar müşterinin özel talebi olup desen ve hammaddesi talep doğrultusunda karar verilmektedir. Dokumalarda filikli olarak bilinen yamçılı tülü dokuma örnekleri görülmektedir (Ülkü, 2021).

Aksaray'da dokuma imalatı ile uğraşan ticari dokuma firmaları bulunmaktadır. Bu firmalar müşterinin talebi üzerine istediği dokuma örneğini müşterinin istediği kalitede, renk kompozisyonunda ve istediği malzeme doğrultusunda Aksaray'ın köy veya kasabalarında dokumacılarla uğraşan dokumacılara dokutmaktadır. Dokumacı firmalar pazar bulmakta çok zorlanmamakla birlikte kendi istekleri doğrultusunda yabancı ülkelerde de pazar alanı bulabilmektedirler. Bu pazar alanlarını ya yabancı bir firma ile ortaklık kurarak veya yabancı dostlukları sayesinde ya da gidebildiklerince yurtdışı pazar ve fuarlarında yer alarak bulabilmektedirler.

Aksaray'ın köy ve kasabalarında dokunan yaklaşık 43 adet tülü dokuma örnekleri konu olarak incelenmeye alınmış, aynı olan örneklerin görselleri çalışmaya dahil edilmemiştir. Dokuma örneklerinde kullanılan malzemeler, kaliteleri ve dokumanın desen kompozisyonlarına dair bilgiler dokumanın ön ve arka yüzlerinin görselleri ile birlikte çalışma içerisinde değerlendirilmiştir.

2. AKSARAY'DA DOKUNAN TÜLÜ ÖRNEKLERİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Örnek 1

40X40 cm kare olarak dokunan tülü örneğinin dokunma amacı puf diye bilinen yastık veya minder dokuması olarak dokunmuştur. Her 3 cm atkı dokuma üzerine birer sıra düğüm atılarak dokunmuştur. Atkı ve çözgüde yün kullanılmıştır. Çözgü beyaz renkte olup atkı ve düğüm iplikleri kırmızı renktedir. Kırmızı kök boyası bitkisinden elde edilmiştir. Dokumanın iç kısmına yün veya elyaf doldurularak günlük yaşamda yastık veya minder olarak kullanılmaktadır.

Tülü dokumalarda en çok talep alan ve üretilen dokuma örneklerindedir.

Fotoğraf 1. Tülü Yolluk Örneği
Ön yüzü (Kılıç Karatay, 2021).

Fotoğraf 2. Yolluk Tülü Örneği
Sırt yüzü (Kılıç Karatay, 2021).

1.2. Örnek 2

50X100 cm ölçülerine sahip olan tülü dokuma örneğinin çözgüsü beyaz renk olup dokumada kullanılan atkı ipleri mavi, kahverengi, yeşil ve pembe renklerdir. Dokuma iplikleri cevt, kök-boyası, bağ yaprağı ve şap kullanılarak renklendirilmiştir. Dokumada daha çok kahverengi ve açık kırmızı renk dokuma alanları hakimdir. Dokumalarda hav uzunlukları genel olarak ortalama 4 cm olup atkılı dokunan bölümlerle ölçü olarak aynı ölçülerdedir. Dokumada düğümler dokunan atkılı bölümde kullanılan atkı ile aynı renktedir. Dokumada farklı renklerle dokunan alanlar yatay şeritler olarak dokunmuştur. Dokumanın yapılma amacı dekorasyon amaçlı yolluk yer yaygısı olarak dokunmuştur.

Fotoğraf 3. Tülü Yolluk Örneği
Ön yüzü (Kılıç Karatay, 2021).

Fotoğraf 4. Yolluk Tülü Örneği
Sırt yüzü (Kılıç Karatay, 2021).

1.3. Örnek 3

Ölçüleri 130X205 cm olan tülü dokuma örneğinde şeritler dikine dokunarak oluşturulmuştur. Dokumaların arasında düğümlerin hav uzunlukları ortalama 10 cm olup atkı bez ayağı dokuma alanı beş cmdir. Dokumanın sırtı incelendiğinde atkının açık kırmızı ile dokunduğu görülmektedir. Dokumalarda kullanılan atkı ve düğüm tiftik ipleri doğal yollarla renklendirilmiştir. Kahverenginin renklendirilmesinde cevt, açık kırmızılarda kök boyası ve siyahta ise civit otu kullanılmıştır. Dokuma yer yaygısı amaçlı olarak dokunmuş

olup daha çok yatak ve oturma odalarında sergi ürünü olarak kullanılmaktadır. Çözgüdü beyaz renk olup yündür. Düğüm iplerinde ise renklendirilmiş tiftikler kullanılmıştır.

Fotoğraf 5. Yer Yaygısı Tülü Örneği
Ön yüzü (Kılıç Karatay, 2021)

Fotoğraf 6. Yer Yaygısı Tülü Örneği
Sırt yüzü (Kılıç Karatay, 2021).

1.4. Örnek 4

Ölçüleri 130X210 cm olan tülü dokuma örneğinin ham maddesi yündür. Dokumada yeliş ve beyaz renkte boyanmış yün ipler kullanılmıştır. Yeşil rengin elde edilmesinde bağ yaprağı kullanılmıştır. Dokumalarda her beş cm atkı atılarak dokunmuş bezayağı dokumasının üstüne birer sıra düğüm atılarak dokunmuştur. Dokumada şeritler yataydır. Düğüm hav uzunlukları 12 ile 13 cm arasında değişmektedir. Dokuma 20 cm yeşil renk dokuma üzerine

beş cm beyaz renk dokumadan oluşmaktadır. Dokumalarda ortalama beş cm atkı dokumanın üstüne atkı renginde birer sıra düğüm atılarak dokunmuştur. Çözgü ipi siyah olup yündür. Evlerde süs dekorasyon amaçlı sergi ürünü olarak kullanılmak üzere dokunmuştur.

Fotoğraf 7. Yer Yaygısı Tülü Örneği
Ön yüzü (Kılıç Karatay, 2021).

Fotoğraf 8. Yer Yaygısı Tülü Örneği
Sırt yüzü (Kılıç Karatay, 2021)

1.5. Örnek 5

Dokumanın hammaddesi yündür. Atkı ve düğüm için kullanılan ip ve tiftikler koyu kahverengi, açık kahverengi, siyah, açık kırmızı ve beyazdır. Kahverenginin tonları cevitten, kırmızı kök boyasından siyah ise civit otundan elde edilmiştir. Dokumada şeritler farklı renkte atkı ve tiftik ipliklerinin dikine oluşturduğu şeritlerden

oluşmaktadır. Dokumanın ölçüleri 140X230 cm dir. Düz dokuma yani atkı alanları beşer cm olup üzerine bir sıra düğüm atılmaktadır. Düğüm atılırken düz renkte dokunan atkının renginde tiftiklerden düğüm atılmaktadır. Dokumanın yaklaşık 70 cm kadar alanında atkıda sadece beyaz renk kullanılmıştır.

Fotoğraf 9. Yer Yaygısı Tülü Örneği
Ön yüzü (Kılıç Karatay, 2021).

Fotoğraf 10. Yer Yaygısı Tülü Örneği
Sırt yüzü (Kılıç Karatay, 2021).

3. SONUÇ

Aksaray ve çevresinde dokuma sanatı oldukça yaygındır. Daha çok kirkitli dokuma örnekleri olarak bilinen havlı ve havsız yani halı ve düz dokuma örnekleri dokunmuştur. Tülü dokuma örnekleri ise hem havlı hem de havsız dokuma tekniği kullanılarak dokunan dokuma örnekleridir. Aksaray ve çevresinde günümüzde pek fazla örneği yoktur. Eski zamanlarda dokunduğu ise elde edilen örneklerden elde edilen sonuçlar-

dandır. Aksaray ve çevresinin eski zamanlardan beri dokuma merkezi olduğunu ve coğrafyasından dolayı göç kültürünü fazlasıyla yaşayan bir bölgemiz olması nedeniyle tülü dokumalarda yapıldığını günümüze kadar ulaşabilen dokuma örneklerinden anlaşılmaktadır.

Günümüzde elde edilen dokuma örneklerinden anlaşıldığı gibi tülü dokuması fazla dokunmamaktadır. Araştırmaya konu alınan tülü dokumaları ise Aksaray bölgesinde dokuma imalatı ile uğraşan firma sahibinin özel talep üzerine dokuttuğu dokuma örnekleridir. Firma ile yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen tülü dokuma örneklerinin hammaddesi yündür. Atkı için kullanılan atkı ipi eğrilerek hazırlanmış, düğüm için kullanılan dokuma ipi ise sadece taraklamadan geçirilmiş tiftiklerdir. Dokumalar özel sipariş üzerine ticari amaçla dokunmuş örneklerdir. Yer yaygısı olarak dokunan örnekler olduğu gibi yastık veya minder olarak kullanılan ve puf diye bilinen dokuma örnekleri de dokunmaktadır. Elde edilen dokumalar dokuma firması aracılığıyla köy ve kasabalarda imal edilmekte ve pazarlaması da yine firmalara aittir. Dokuyucular el emeğinin karşılığını almakta olup dokumaya ait atkı ve dokuma ipliklerini firma tarafından karşılanmaktadır.

Dokumada kullanılan atkı ipleri dokuma ile uğraşan firmanın başka köy ve kasabalarda yaşayan ve eğirme işi ile uğraşan kadınların çıkırık ile eğirmesi ile elde edilmektedir. Eğrilen ipler toplanarak tiftikler ile birlikte firmanın boyahanesinde birebir doğal boyar maddelerle renklendirme işlemi yapılmaktadır. Atkı için eğrilen ipler kelep haline getirilmiş ve tiftiklerle birlikte boyanmıştır. Dokumada atkı ve düğümlerde kullanılan ip ve tiftikler her renk için aynı tonda olabilmesi için birlikte boyanmışlardır. Hammaddesi yün olan dokuma örneklerinde kullanılan renklerin elde edilebilmesi için doğal boyar maddeler kullanılmıştır. Örneğin yeşil bağ yaprağından, kahverengi için cevt bitkisinden, kırmızı kök boya bitkisinin sapından ve siyah için çivit otu kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

GÖRGÜNAY, N. (2005). Düğümlü Halının Öncüsü Geve/Tülü ve Benzeri Dokumalar, İzmir: Güneş Ofset.

ÖZTÜRK, İ. (2007). Dokumaya Giriş, Mor Fil Yayınları, Ankara

İSİMYELİ, N. (1976). Sanat Terimleri Ansiklopedisi, 12. Ankara: Ankara Sanat Yayınları

BALPINAR ACAR, B. (1982). Kilim-Cicim-Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları. İstanbul, Eren Yayınları

Sözlü görüşmeler ve Görsel Kaynaklar

ŞANLI İsmail, Sözlü Görüşme, 15.10.2021

ÜLKÜ Süleyman, Sözlü Görüşme, 15.10.2021

ÜLKÜ Hasan Hüseyin, Sözlü Görüşme,15.10.2021